

Юрій Макар, Людмила Новоскольцева

Аналіз сучасних тенденції розвитку транснаціональних корпорацій

Постановка проблеми. Глобалізація є абсолютно особливим, сучасним і, ймовірно, вищим етапом інтеграції. Глобалізація – це процес формування і подальшого розвитку єдиного загальносвітового фінансово-економічного простору на базі нових, переважно комп'ютерних технологій.

Нині економічні, політичні і соціальні зміни, що відбуваються на глобальному рівні, стають усе більш взаємозв'язаними і взаємозалежними, створюючи комплексну взаємодію між акторами розвитку. В той же час ці зміни фундаментально трансформують існуючі парадигми розвитку і народжують необхідність пошуку нових способів артикуляції національних і глобальних інтересів.

Тому аналіз глобалізації неминуче розгалужується на аналіз різних аспектів і різних рівнів цього процесу. Такий аналіз повинен, принаймні, включати наступні напрями: а) політико-економічний аналіз глобальних силових структур; б) пов'язаний з цим порівняльний соціоінституційний аналіз шляхів включення конкретних регіонів в глобальні структури; в) критичну культурологічну оцінку розуміння суб'єктами (групами агентів) глобалізації свого положення в глобальних структурах, що вимагає відповідної організації діяльності.

У спробах пояснення глобальних змін сучасна теорія пропонує різні концепції і підходи. Ряд авторів розглядає цей процес як трансформацію капіталізму. Г. Маркузе відмічає, що глобалізація не є щось нове, але специфічна форма капіталізму, розширення капіталістичних стосунків вишир (у просторовому

відношенні) і углиб (поширення капіталістичних стосунків прояви людської діяльності, що постійно множаться).

Т.Д. Даннинг визначає глобалізацію як «союзницький капіталізм», успіх якого залежить від гармонійної взаємодії між акторами, що створюють громадський добробут, і державою. Близька до цієї позиції точка зору, що розглядає глобалізацію як систему соціальних стосунків, вкорінених в специфічно капіталістичних формах громадського устрою, що базується передусім на приватному капіталі і національній державі.

Аналіз наукових досліджень і публікацій. На рубежі поточного і минулого століть посилюються методологічні і теоретичні підходи у вивченні транснаціональних компаній. Це характерно для робіт вітчизняних і зарубіжних учених. Українські учені: О. Агарков, Є. Афонін, О. Білорус, Р. Войтович, В. Співак, І. Радзиевський, В. Скуратовський, Ю. Шемшученко. Зарубіжні учені: З. Бауман, З. Бжезинський, Ф. Бродель, С. Валлерстайн, П. Герст, Т.Д. Данинг, Джоуль Гэлбрейт, А. Гиденс, У. Грант, П. Дракер, Р. Кеохейн, Д. Ная, Ф. Нушелер, Г. Маркузе, Д. Месснер, Д. Модельски, К. Оман, Д. Розенау, С. Сассен, С. Стренж, С. Хантингтон, Г. Фишер, Р. Фолк, Ф. Фукуяма, Э. Епштейн, М. Юсим, а також російські учені: А.Д. Богатуров, І.Г. Владимірова, Л.Д. Градобитова, М.Г. Делягин, Е.Л. Драчева, І.Д. Іванов, В.Л. Іноземців, Т.М. Ісаченко, А.М. Либман, Р.Э. Малаян, М.В. Маргелов.

Мета і задачі. Мета дослідження зводиться до визначення ТНК як одного з впливових акторів світової політики і його ролі в умовах глобалізації. Відповідно до поставленої мети визначені наступні завдання: проаналізувати формування, становлення і основні напрями діяльності ТНК як актора світової політики; визначити роль ТНК у формуванні транснаціонального середовища світової політики; виявити механізми впливу ТНК на політичні процеси.

Виклад основного матеріалу. Сучасний етап розвитку міжнародних економічних відносин характеризується швидким зростанням світових ринків усіх факторів виробництва, взаємодія яких формує основу для об'єднання локальних виробничих процесів в єдину систему відтворення суспільного продукту. В умовах широкої соціокультурної трансформації, що стосується як зовнішні, так і внутрішні аспекти громадської діяльності в масштабах цілого регіону – Східної Європи та країн пострадянського простору, знаходить особливий прояв роль інститутів, що забезпечують стабільний розвиток світового господарства.

Одним з видів інституціональних утворень, що забезпечують ефективний взаємозв'язок між мікро- і макрорівнем світової економіки, являються

транснаціональні інститути, в діяльності яких органічно поєднуються ринкові і планові методи господарювання. Публіковані статистичні дані міжнародних організацій свідчать про те, що діяльність транснаціональних інститутів є одним із способів суспільного відтворення, що отримало всесвітнє поширення завдяки свободі руху благ, капіталу і технологій, що найдинамічніше розвиваються, для розширення виробничих збутових потужностей. Включення національних підприємств в цей процес є одним з пріоритетних завдань країн з перехідною економікою, дешевих факторів виробництва, що потребують залучення, з-за кордону для підвищення конкурентоздатності місцевого великого бізнесу.

Глобалізації, як соціально-економічному процесу, властиві і кризи і потрясіння. Багато складних проблем, які породжені глобалізацією, можуть бути вирішені тільки на міждержавному або наднаціональному рівні. Зростанню світової економіки неабиякою мірою сприяло зміцнення міждержавних форм регулювання економіки, таких інститутів, як МВФ, МБРР, ГАТТ. Провідну роль в міждержавному регулюванні грають США, Японія, країни Європи, які тісно співпрацюють в координації внутрішньої і зовнішньоекономічної політики у рамках організації економічного співробітництва і розвитку.

В умовах глобалізації міждержавні межі стосовно економічних стосунків набули нового значення, що зажадало створення нової системи регулювання, яка ґрунтується на принципах лібералізації усунення бар'єрів, забезпечення вільного руху капіталів. Нагальною необхідністю стала розробка спільної валютно-фінансової політики, досягнення в цій області стабільності, здатної забезпечити конвертованість національних валют, полегшити взаємні розрахунки.

Різниця в рівні життя жителів різних країн поставила питання про надання допомоги і сприяння з боку розвинених країн державам, що розвиваються, і серед них, найменш розвиненим і найбіднішим. Координація економічної політики промислово розвинених країн здійснюється у рамках організації економічного співробітництва і розвитку. Головними матеріальними носіями транснаціоналізації, що посилюється, у рамках глобалізації економічної діяльності виступають транснаціональні корпорації, число яких за останні 40 років зросло в 12 разів.

Новим явищем кінця XX – початку XXI ст. є те, що головна компанія як центр єдиного управління всієї групи, використовуючи постійно еволюціонує способи і методи, створює єдину внутрішню економічну структуру ТНК, засновану на принципі підпорядкування всіх дочірніх компаній і філій центру

прийняття рішень, тим самим фактично об'єднуючи формально самостійні юридичні частини ТНК в єдину економічну і правову одиницю. ТНК – це великі бюрократичні корпорації, які долають ризик в межах корпоративної структури, тримають під контролем величезні грошові потоки, виступають в якості підрядників на державному рівні, залучають технології світового класу, а також володіють масою закритої інформації. Таким чином, найважливіша частина функцій держави, така як вироблення національних цілей і пріоритетів в міжнародній економічній і політичній діяльності, знаходиться під сильним впливом транснаціонального капіталу. Глобальні ТНК формують фінансовий центр економіки, який впливає на функціонування і розвиток світового виробництва продуктів, послуг, знань, інформації, інтелектуального капіталу, глобального ринку робочої сили.

Транснаціональні корпорації, нарівні з промислово розвиненими країнами, широко проявляють себе в політиці, економіці, у фінансово-інвестиційній, науково-технічній, військовій, технологічній, екологічній сферах. У зовнішній політиці ТНК реалізують власну корпоративну дипломатію, а для успішного забезпечення внутрішньо корпоративної політики створили свою, корпоративну ідеологію. Разом з найбільшими державами вони мають власні численні спецслужби, а зброєю, яка випускає, наприклад, "Дженерал дайнемикс", будучи одним з найбільших світових виробників військової і аерокосмічної техніки (на 2017 рік – шостий у світі за вартістю укладених контрактів на постачання військової техніки), можна озброїти армію не однієї держави. Більше двох третин доходів від продажів продукції і послуг, що надаються, складає федеральний клієнтський сектор обслуговування військових замовлень, без урахування іноземних замовників американського озброєння і військової техніки¹.

Експансія ТНК є одним з феноменів другої половини двадцятого століття. Особливо значних масштабів цей процес почав набувати в XXI столітті. ТНК фактично вирішують питання нового економічного і політичного поділу світу, стоять на межі створення "світового наднаціонального уряду". Свідченням тієї ролі, яку грають транснаціональні корпорації у світовій політиці і економіці, стало створення при ООН Центру і Комісії з ТНК, обговорення різних аспектів діяльності корпорацій, як і окремих країн, на рівні спеціалізованих органів ООН. Для забезпечення монопольних прибутків ТНК використовують своє домінуюче становище на відповідних ринках, вдаються, зокрема, до

¹ Самофалов Г. Глобальні виклики ТНК. *Міжнародний суспільно-політичний тижневик «Дзеркало тижня»*. Available at: [http:// www.zerkalo-nedeli.com](http://www.zerkalo-nedeli.com)

закритих операцій у внутрішньо корпоративних угодах, дискреційним цінам, підкупу і корупції для поліпшення умов проведення своїх зарубіжних операцій і акумулюють отримані надприбутки в так званих "податкових гаванях" (наприклад, Ліхтенштейні, Люксембурзі, Монако, на Багамських і Бермудських островах і т.і.) з метою зменшення виплати податків національній владі.

На тлі глобальних змін останніми роками проявився виключно важливий, але ще маловивчений економічний феномен, який можна охарактеризувати як виникнення самостійного транснаціонального капіталу, початківця "жити своїм власним життям". Кількість глобальних економічних змін переросла в якість, і транснаціональний капітал став "самостійним організмом" зі своєю оригінальною структурою і внутрішніми цілями розвитку. Вільно переміщуваний в сучасному економічному просторі транснаціональний капітал знаходиться поза юрисдикцією національних держав. Природньо він шукає найбільш прибуткові ринки і здебільшого є спекулятивним, а також сприяє формуванню і розвитку транснаціональної злочинності.

В умовах глобалізації основний акцент робиться на НДДКР (науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи) та інновації, так як вони є важливим фактором розвитку світової економіки. За останні десятиліття темпи зростання високотехнологічної продукції на 50% перевищують середнетехнологічну виробу і послуги і на 100% низькотехнологічні. Особливо значна високотехнологічна продукція в розвинених державах. В цілому, приблизно 80% з 700 ТНК з найбільшими витратами на НДДКР відбуваються в США, Японії, Німеччині, Великобританії та Франції². Проте, не дивлячись на високий рівень загальної інтернаціоналізації, НДДКР є централізованими в країні базування. Протягом останніх десятиліть ТНК спрямовують свої інноваційні та науково-технічні ресурси переважно на виконання двох основних корпоративних завдань – зменшення витрат на виробництво вже наявної продукції і розробку нової продукції для майбутнього позиціонування на глобальному ринку.

Відповідно до Доповіді про світові інвестиції у світі існує 82 тис. транснаціональних корпорацій з 990 тис. зарубіжних підрозділів, вони контролюють більше 50% світової торгівлі. На долю транснаціональних корпорацій

² Бауман З. (2008), Глобалізація. Наслідки для людини і суспільства / З. Бауман: пер. З англ. І. Андрущенко; за наук. ред. М. Винницького. – К.: Києво-Могилянська академія, 109 с. – (Серія "Актуальні світові дискусії").

приходиться 90 % продаж патентів, ліцензій, ноу-хау³, саме вони виявляються основними провідниками транснаціоналізації.

В середині 90-х років функціонувало 40 тис. таких корпорацій, які контролювали за межами своїх країн до 250 тис. дочірніх компаній. Кількість ТНК за останні роки збільшилася в 10 разів (у 1970 році було зареєстровано лише 7 тис. подібних фірм, в 1976 р. – 11 тис. з 86 тис. зарубіжних філій, в 1990 р. – 24 тис., 2010 р. – 79 тис. і оборот їх склав більше 31 трлн. дол.)⁴.

Якщо в 1990 році в грошові операції було залучено 600 млрд. дол. щоденно, то в 1997 р. – вже більше 1 трлн. дол., що в 30 разів перевищує вартість товарів, що продаються за день, і послуг. За оцінками "Гарвард бізнес ревью" на кожен долар, що обертається в реальному секторі світової економіки, доводиться до 50 дол. у фінансовій сфері. Загальний об'єм ринку вторинних цінних паперів наближається до 100 трлн. долл., а річний обіг фінансових трансакцій досяг півкварталіони доларів⁵. Першою ластівкою в розвитку цього явища стало виникнення євродолара і євrorинків ще в 60-і роки. Саме тоді, скориставшись лібералізацією валютного ринку, європейські банки стали притягати приватні вклади і надавати кредити в доларах. Утворилися євrorинки, не регламентовані національними законодавствами. Незабаром почалися випуски єврооблігацій, емісія яких не регламентується національними законодавствами. Позичальниками євrorинку стали ТНК, що фінансують капітальні вкладення в різних країнах, і держави, що мають дефіцити платіжних балансів. Провідні транснаціональні банки з широкою мережею закордонних філій стали головними посередниками на євrorинку між ТНК, державами і міжнародними організаціями, фактично здійснивши його розділ.

Значний внесок у розвиток транснаціонального капіталу внесла хвиля злиття світових капіталів в 90-х роках, яка привела до створення транснаціональних компаній усього лише кілька років тому. В цілому зростання ТНК (а він базується, передусім, на зарубіжних інвестиціях) веде до посилення розподілу праці усередині самих ТНК, що стимулює їх внутрішню і, відповідно, міжнародну торгівлю. Зарубіжні інвестиції і зовнішня торгівля усе більш зростають, тим більше що на рівні ТНК це вже сталося. Розуміючи це, уряди деяких розвинених країн стимулюють прямі інвестиції своїх компаній, часто

³ Афонцев С. Будущее ТНК: тенденции и сценарии для мировой политики. Available at: http://russiancouncil.ru/inner/?id_4=702#top

⁴ Чумаков А.Н. (2009), Глобализация: контуры целостного мира / А.Н.Чумаков. – М.: Проспект, с. 428.

⁵ Афонцев С. Будущее ТНК: тенденции и сценарии для мировой политики. Available at: http://russiancouncil.ru/inner/?id_4=702#top

в рамках програм заохочення експорту ТНК, багато в чому сприяли зміні галузевої структури своїх країн.

Транснаціональні корпорації США сприяють динамічному зростанню високотехнологічної сфери. Величезні фінансові ресурси йдуть на наукову діяльність в розвинених країнах. Серед них, найактивнішими учасниками є: Німеччина, Канада, Японія, Великобританія і Франція. Інтенсивний розвиток НДДКР американських корпорацій відбувається і в країнах БРІКС, особливо Індії, Китаї і Бразилії. Наприклад, провідна корпорація «General Electric» інвестувала понад 50 млн. дол., щоб створити медичний науковий центр в Індії, який вважається наймасштабнішим центром даної корпорації⁶. Або ж дослідний центр «Microsoft» в Пекіні має статус відомого центру цієї корпорації за кордоном. Американські ТНК мають великі досягнення в науці і техніці, тому вони є основними двигунами обміну високими технологіями між різними країнами світу. Пріоритет мають філії, які перебувають в країнах наукових центрів. Самі філії направляють витрати на розвиток НДДКР, які йдуть для задоволення їх же потреб. Слід зазначити, що від наукової діяльності США отримують величезні прибутки, тому з кожним роком їх статус міцніє і конкурентоспроможність зростає. Особливе місце в інвестиційній діяльності американських корпорацій займає співпраця з найбільш розвиненими країнами – членами ОЕСР (Організація економічного співробітництва і розвитку). У 2013 році на частку 12 з них припадало 75% накопичених прямих інвестицій США в країнах, що розвиваються. Серед найбільших одержувачів інвестицій – Бермуди (282 млрд. дол.), Карибські острови (234,2 млрд.), Сінгапур (154,4 млрд.), Мексика (101,4 млрд.), Бразилія (78 млрд. дол.) і Сянган (59 млрд. дол.). У той же час на 48 країн Африки, розташованих на півдні від Сахари, припадало близько 1% інвестицій США в країнах, що розвиваються, хоча і в цьому регіоні політика американських ТНК стає все більш диференційованою⁷. Головна відмінність в інвестиціях корпорацій США, в сферу послуг, що розвиваються і розвинених країн є те, що на ринках, що розвиваються, основна мета не максималізація прибутку за допомогою різних фінансових і податкових пільг, а більше створення живого конкурентного середовища і розширення впливу на більшу кількість країн. Що стосується розвинених країн, важливим аспектом проведеної інвестиційної діяльності є збільшення доходів і примноження площі впливу на

⁶ Транснаціональні корпорації в системі світового господарства. Available at: <https://moluch.ru/archive/56/7687/>

⁷ Ярошенко Е.А. (2018), Роль и место транснациональных корпораций в современной экономике // Е.А. Ярошенко. – *Економічні інновації*. – Вип. 53. – С. 44–47.

даних ринках. Це відбувається завдяки високому рівню життя і доходів населення, і відповідно великому попиту. Чітко можна помітити зміни в галузевій сфері розміщення іноземного капіталу. Якщо раніше, інвестиції направлялися більше на видобувну промисловість, сировинну сферу, то зараз американські корпорації мають у своєму розпорядженні свій капітал в торгіві, інформаційній, банківській, фінансові та інші напрямки. Істотним прикладом, діяльності корпорацій на розвинених ринках, може послужити японська автомобільна сфера. Автомобілебудування в Японії є однією з великих і розвинених діяльностей за чисельністю залучених працівників, вироблених автомобілів, а також множинною кооперацією з іншими компаніями різних країн. Як відомо, переважними якостями японських автомобілів є надійне виготовлення і висока якість автомобілів, які повністю орієнтовані на попит споживачів. Головні особливостями японського управління ТНК є:

- висока якість вироблених автомобілів. Вони націлені на отримання ідеального результату продукції, ніж на максимізацію прибутку;
- гнучка організаційна структура управління корпораціями, тобто працівник робить все, що йому потрібно для поліпшення виробництва, керівництво зважає на думку працівників;
- гнучкість в адаптаційному питанні до нових ринків, тобто розробка нових бізнес-моделей, якщо того вимагає кон'юнктура нового ринку.

Японські автомобілі займають лідируючі місця в списку найбільших автомобільних корпорацій. У 2013 році японськими автомобільними ТНК на внутрішньому ринку було реалізовано 4,56 млн. автомобілів, а якщо врахувати вантажівки і автобуси – 5,48 млн.⁸ Також основним показником серйозної діяльності японських ТНК є їх інвестування в НДДКР, даний показник відіграє важливу роль в оцінці інноваційності корпорацій. Японські ТНК на сьогоднішній день перевищують провідні економіки світу – США і ЄС – за такими інноваціями: якісні характеристики автомобілів; екологічні параметри. Японські ТНК ставлять собі за мету, створити самий екологічно чистий автомобіль, отримуючи хорошу підтримку від держави і громадськості; створення спеціалізованих центрів для утилізації автомобілів, які вже непридатні для використання і для Японії – це досить актуальне питання.

Зростання попиту на продукцію і бурхливий розвиток діяльності японських ТНК привело до негативного ставлення США і ЄС, тому Японія пішла на обмеження експортних поставок. З'явилися шляхи обходу цього обмеження,

⁸ Окунева О.М. (2014), Транснациональные компании – будущее мировой экономики? // *Журнал международных исследований развития (МИР)*. – № 3. – С. 17–23.

такі як: перенесення виробництва за кордон; злиття і поглинання компаній, і інші методи. Хоча, основними партнерами стали вважатися США і Європа, все одно на сьогоднішній день кількість країн, що розвиваються зростає, а саме: країни Азії, Південної Америки та інші. Так, частка Європи істотно знизилася (з 30% до 18%), частка США фактично залишилася незмінною, частка Азії зросла з 6,5% до 12%. Найбільшою корпорацією на японському ринку вже довгі роки є Toyota, її частка зросла на 40%. Важливою якістю розвиненості зовнішньоекономічних зв'язків є створення і розвиток виробництва в інших країнах. За даними на 2017 рік японські корпорації розташували 178 виробництв в 36 країнах. Вони далі продовжують розширювати своє виробництво в країнах, що розвиваються Азії та Росії. Корпорації Японії змушені швидко підлаштовуватися під нові запити ринків. Хоча, вони мають чітку організовану систему виробництва і управління ТНК, все ж є причини, за якими відбуваються злиття і поглинання корпорацій. У сучасній ситуації в Японії розташовуються міцні і взаємовигідні союзи. Наприклад, корпорація Toyota вже довгий час керує акціями Hino і Daihatsu, також їй належить близько 16% акцій в компанії Fuji, завдяки якій японська корпорація має успішне виробництво в США. Динамічну взаємопов'язану діяльність мають такі об'єднання: Nissan і Mazda, Isuzu і Hino, Suzuki і Fuji, Nissan і Mitsubishi, Mazda і Mitsubishi та інші. Прикладом відмінно злагодженого об'єднання може служити Nissan і Toyota, які займають лідируючі позиції в області виробництва гібридних авто. Нормальним явищем для автомобільних корпорацій Японії є використання для реалізації виробленої продукції зони збуту інших ТНК. Величезна кількість стратегічних альянсів знаходиться в Китаї. Їх діяльність дуже різноманітна і широка, що включає в себе спільні розробки, виробництво продукції і її реалізація. ТНК Японії набувають частки відразу декількох компаній Китаю. Велика практика ведення бізнесу, маючи тристоронні та багатосторонні угоди. Так, компаніям Ford і Mazda належить по 25% в капіталі компанії Changang Ford Mazda Engine, а в компанії Changang Ford Mazda Automobile їм належить 35% і 15% акцій відповідно⁹.

Всі зміни, які відбуваються на регіональному і світовому рівні, змінюють тактику ведення закордонної діяльності корпорацій розвинених ринків, у тому числі і міжнародний кредитний ринок. Збільшення площі інвестиційної діяльності, поділ за географічним і галузевим принципом цих інвестицій, впровадження нового механізму і своєчасна його зміна під нові тенденції

⁹ Афонцев С. Будущее ТНК: тенденции и сценарии для мировой политики. Available at: http://russiancouncil.ru/inner/?id_4=702#top

ринку, фінансування діяльності корпорацій і в той же час, будучи кредиторами для інших корпорацій, вживання в своїй діяльності новітньої організаційної структури модернізує діяльність сучасних корпорацій розвинених країн. Хоча частка розвинених країн є, і була основною в транснаціональному бізнесі. Слід зауважити, що з кожним роком частка країн, що розвиваються в цій галузі процвітає і зміцнює свої позиції. На світових ринках нафти і газу злиття ТНК завжди було одним з найбільш дешевих способів заміщення запасів і посилення конкурентоспроможності. Як правило, масові злиття відбуваються в періоди економічного підйому. Однак в даному випадку саме несприятлива кон'юнктура на світовому ринку нафти викликала хвилю мегазлиття. При низьких цінах об'єднання компаній є мало не необхідною умовою виживання. Злиття дозволяють компаніям витримувати конкуренцію не тільки з боку великих державних, але і більш дрібних виробників. Незважаючи на протидію антимонопольних комітетів великим компаніям легше буде контролювати найважливіші нафтові родовища і ринки збуту нафтопродуктів шляхом таємної змови або відкрито, за допомогою створення альянсів. Так, усі три гіганти співпрацюють між собою в США і Європі через різні спільні підприємства.

Основними тенденціями розвитку корпоративного сектора економіки в розвинених країнах є: транснаціоналізація, крім великих корпорацій на світову арену виходять малі і середні компанії; взаємопроникнення моделей корпоративного управління (прагнення американських компаній до інсайдерської системи, велика залежність японських і німецьких компаній від ринків капіталу); демократизація корпоративних відносин за рахунок участі працівників у власності, прибутку і управлінні корпорацією; інституціоналізація, що охоплює базові принципи корпоративного управління, так і особливості реалізації корпоративної соціальної відповідальності. Таким чином, вдосконалення інституційного середовища ведення бізнесу в розвинених країнах здійснюється дуже активно на основі сприятливого інституційного клімату. Роль ТНК в сучасному світовому господарстві оцінюють за допомогою наступних показників: ТНК контролюють приблизно 2/3 світової торгівлі, причому 40% цієї торгівлі здійснюється всередині ТНК, тобто вона відбувається не за ринковими цінами, а за так званими трансфертними цінами, які формуються не під тиском ринку, а під довгостроковою політикою материнської корпорації; на них припадає близько 1/2 світового промислового виробництва; на підприємствах ТНК працює приблизно 10% всіх зайнятих в несільськогосподарському виробництві (з них майже 60% працюють в материнських компаній, 40% – в дочірніх підрозділах); ТНК контролюють приблизно 4/5 всіх існуючих у світі патентів,

ліцензій і ноу-хау (мають вагому роль в світових науково-дослідних і дослідно-конструкторських розробках (НДДКР))¹⁰. Майже всі найбільші ТНК по національній приналежності відносяться до "тріади" – трьох економічних центрів нашої планети – США, ЄС і Японії. В останні роки активно розвивають свою діяльність на світовому ринку транснаціональні корпорації нових індустріальних країн. Об'єктивно ТНК сприяють розвитку промисловості, змінюють структуру народного господарства країн, що розвиваються і тим покращують становище цих держав в МРП (Міжнародний розподіл праці) і міжнародних економічних відносинах. Найбільш поширеною помилкою про наслідки діяльності ТНК є думка, що в результаті міжнародних операцій транснаціональних корпорацій одна країна обов'язково виграє, а інша несе втрати. В реальному житті такі ситуації виключити неможливо, проте існують і інші результати: обидві сторони можуть опинитися у виграші (або в програші).

В сучасних умовах приймаючи країни, як розвинені, так і країни, що розвиваються, як правило, схвалюють діяльність ТНК на своїй території. Більш того, в світі існує конкуренція між країнами щодо залучення прямих зарубіжних інвестицій, в процесі якої ТНК отримують податкові знижки та інші пільги. Позитивним можна вважати і вплив ТНК на прискорення науково-технічного прогресу, тому вони мають більші фінансові ресурси. ТНК займає більшу частину ринку науково-технічних кадрів і застосовує технічні знання в глобальному масштабі. Для утримання лідерства їм необхідно постійно нарощувати і удосконалювати інноваційні можливості. ТНК встановили високі норми з охорони навколишнього середовища з боку своїх дочірніх компаній, що є ще одним плюсом діяльності ТНК.

ТНК посилюють процес інтернаціоналізації світової економіки, активно використовують МРП і сприяють встановленню нових схем у всесвітньому поділі праці. Під контролем ТНК знаходяться до 90% світового ринку пшениці, кави, кукурудзи, 85% ринку міді, 80% чаю, 75% бананів і натурального каучука¹¹. Значною мірою підконтрольні ТНК ринки металів, енергоносіїв, лісоматеріалів, озброєнь. ТНК грають дуже важливу роль в експорті промислових товарів, де експорт всіх основних технічно складних товарів, як правило, сконцентрований в невеликій групі великих ТНК, а сама реалізація цих товарів відбувається через систему зарубіжних дочірніх підприємств цих фірм.

¹⁰ Афонцев С. Будущее ТНК: тенденции и сценарии для мировой политики. Available at: http://russiancouncil.ru/inner/?id_4=702#top

¹¹ Транснаціональні корпорації в системі світового господарства. Available at: <https://moluch.ru/archive/56/7687/>

Така експортна схема характерна для вивезення автомобілів, побутової та промислової електронної техніки, фармацевтичних та хімічних товарів і ін. Інтегруючи робочу силу різних країн і пред'являючи їй повсюдно одні й ті ж вимоги, ТНК відіграють важливу роль в поширенні міжнародних стандартів. Так, споживачі в країнах з менш розвинутою економікою, в яких є дочірні компанії, виробляють і споживають товари з таким же рівнем якості, як і в країнах материнських компаній, але за нижчою ціною.

Висновки. Транснаціональні корпорації продемонстрували свою здатність порушувати ізоляцію національних економік, залучаючи їх в єдиний процес зі світовою економічною спільнотою. Вони служать найважливішим засобом передачі нових технологій, поширення інформації про нові продукти, в результаті чого змінюються суспільні переваги. ТНК мають більші можливості впливу на економіку країн перебування. Операції між підрозділами ТНК, розташованими в різних країнах, являють собою істотну частину зовнішньоторговельних оборотів і розрахунків навіть великих західних країн. Глобалізація діяльності корпорацій дозволяє їм переводити з країни в країну в своїх інтересах величезні ресурси. Конкретний прояв впливу ТНК на економіку тієї чи іншої країни залежить від економічної потужності суб'єктів відносин, положення філій і дочірніх компаній ТНК в країні перебування.

Анотація. Актуальність статті визначається всезростаючою значимістю транснаціональних корпорацій у світовій політиці і в міжнародних відносинах. Їх політичне значення в долях світової спільноти в ХХІ столітті істотно збільшилося порівняно з двадцятим століттям. У кінці ХХ – початку ХХІ ст. світополітичні процеси, проблеми і події ускладнилися, притому значною мірою за рахунок появи і активної діяльності нових акторів на міжнародній арені. Глобалізація як основна тенденція розвитку людства в новому тисячолітті, вийшовши за межі національної економіки, «відкривши» або точніше «розмивши» міждержавні межі і стала політичною домінантою світового розвитку, проклала шлях новим акторам на світовій арені – транснаціональним корпораціям і транснаціональним банкам.

Багато подій на міжнародній арені пов'язані з діяльністю ТНК, обумовлені їх політикою, або ними ініційовані. ТНК активно і органічно беруть участь у світовій політиці, впливають на міждержавні відносини. Вони стали структурною і невід'ємною частиною транснаціонального середовища світової політики. ТНК є одночасно недержавними і транскраїновими акторами світової політики. Їх діяльність поглиблює процеси глобалізації економіки і політики. Глобалізація у свою чергу посилює позиції ТНК на «великій шахівниці»,

формує ефективніші важелі їх дії на політичні режими тієї або іншої країни, розширює політичний простір їх діяльності. З прямою або непрямою участю ТНК відбувається активний процес взаємовпливу, взаємопереплетіння і взаємопроникнення глобальних структур в усіх аспектах функціонування світової спільноти. ТНК перетворилися на присутню практично всюди силу, що впливає на сучасний і майбутній вигляд світу.

Транснаціональні корпорації виходять в сферу світової політики як через зовнішньополітичний апарат держав, де вони зареєстровані, так і в якості самостійної, недержавної політичної сили. Найбільш потужні ТНК стають «комерційно-політичними» організаціями, які проводять свою «зовнішню політику» і свою «дипломатію», роблячи вплив на уряди країн їх базування. В цілому ТНК – це досить складне і постійно таке, що розвивається явище в системі світогосподарських зв'язків, що вимагає пильної уваги, вивчення і міжнародного контролю. Транснаціональні корпорації у все більшому ступені стають значним чинником в долях тієї або іншої країни, в міжнародній системі економічних і політичних зв'язків. Активна виробнича, інвестиційна, торгова діяльність ТНК дозволяє їм виконувати функцію міжнародного регулятора виробництва і розподілу продукції, а також робити певний політичний вплив на світову спільноту і окремі держави.

Основна риса ТНК – глобальність операцій. Величезне значення для ТНК має світовий ринок. Тому експансія ТНК здійснюється у світовому масштабі. Їх сукупний потенціал цілком порівнянний зі світовим господарством в цілому. Основною відмітною характеристикою є наддержавна, наднаціональна діяльність, яка чинить якісну дію на усі процеси, що відбуваються в країнах їх розміщення, передусім економічні і політичні; яка створює і управляє над- або позадержавними, над- або міжнаціональними зв'язками і стосунками. Транснаціональні корпорації є «несною конструкцією» усієї сучасної світової економіки. Вони – активні учасники формування єдиного політичного простору взаємодії і взаємопроникнення, країн, народів, національних економік. Своєю діяльністю сприяють стиранню кордонів між економікою і політикою, між внутрішньою і зовнішньою політикою держав. У сучасних умовах, коли роль недержавних акторів світової політики стає усе більш вираженою в науковий оборот також активно вводиться поняття глобальної політичної економії, що підкреслює необхідність вивчення глобальних політико-економічних процесів.

Ключові слова:

ТНК, ТНІ, глобалізація, транснаціональний капітал, економічна експансія, глобальна конкуренція, геополітичне протистояння

Список використаних джерел

Афонцев С. Будущее ТНК: тенденции и сценарии для мировой политики. Available at: http://russiancouncil.ru/inner/?id_4=702#top

Бауман З. (2008), Глобалізація. Наслідки для людини і суспільства / З.Бауман: пер. з англ. І.Андрущенко; за наук. ред. М. Винницького. – К.: Києво-Могилянська академія, 109 с. – (Серія „Актуальні світові дискусії”).

Бек У. (2011), Что такое глобализация? Ошибки глобализма – ответы на глобализацию / У. Бек: пер. с нем. А. Григорьева, В. Сидельникова; общ. ред. и послесл. А. Филиппова. – М.: Прогресс-Традиция, 304 с.

Воропай Т.С. (2014), Глобализация и идентичность: хрестоматия. – Х.: Эксклюзив, 460 с.

Окунева О.М. (2014), Транснациональные компании – будущее мировой экономики? // *Журнал международных исследований развития (МИР)*. – № 3. – С. 17–23.

Самофалов Г. Глобальні виклики ТНК. *Міжнародний суспільно-політичний тижневик «Дзеркало тижня»* // Available at: <http://www.zerkalo-nedeli.com>

Транснаціональні корпорації в системі світового господарства. Available at: <https://moluch.ru/archive/56/7687/>

Фишерман Т. Государство останется сильным. Критика критики глобализации. Available at: <http://www.inosmi.ua>

Чумаков А.Н. (2009), Глобализация: контуры целостного мира / А.Н. Чумаков. – М.: Проспект, 428 с.

Ярошенко Е.А. (2018), Роль и место транснациональных корпораций в современной экономике // Е.А. Ярошенко. – *Економічні інновації*. – Вип. 53. – С. 44–47.

SUMMARY

Anotation. Actuality of the article is determined all by the increasing role of multinational corporations in a worldwide policy and in international relations. Their political value in the fates of world community in the XXI century substantially increased by comparison to the twentieth century. In the end XX – beginning of XXI. world political processes, problems and events, became complicated, besides largely due to appearance and active activity of new actors in the international arena. Globalization as a basic progress of humanity trend is in a new millennium, going out outside a national economy, “opening” or more precisely “washing” out intergovernmental borders and став the political dominant of world development, worked way to the new actors on a world arena – to the multinational corporations and transnational jars.

Many events in the international arena are related to activity of multinational corporations, conditioned by their politics or initiated by them. Multinational corporations actively and organically participate in a worldwide policy, affect intergovernmental relations. They became structural and inalienable part of transnational environment of worldwide policy. Their activity deepens the processes of globalization of economy and politics. Globalization in turn strengthens positions of multinational corporations on a “great chess-board”, forms more effective levers of their affecting political modes of one or another country, extends political space of their activity. With direct or indirect participation of multinational corporations there is an active process of mutual influences, interweaving and interpenetrations of global structures in all aspects of functioning of world community.

Multinational corporations grew into a present person practically everywhere force influencing on the modern and future look of the world. Multinational corporations go out in the sphere of worldwide policy both through the foreign-policy vehicle of the states, where they are registered and as independent, non-state political force. The most powerful multinational corporations become «commercial-political» organizations that pursue a “foreign policy” and “diplomacy”, having influence on the governments of countries their basing. On the whole multinational corporations are this difficult enough and constantly developing phenomenon in the system of world economic connections, requiring intent attention, study and international control. Multinational corporations in an all greater degree become a considerable factor in the fates of one or another country, in the international system of economic and political connections.

Active productive, investment, trade activity of multinational corporations allows to perform the duty of international regulator of production and distribution

of products them, and also to render certain political influence on world community and separate states. A basic line of multinational corporations is globalness of operations. An enormous value for multinational corporations has a world market. Therefore expansion of multinational corporations comes true on a world scale. Their combined potential is fully comparable with a world economy on the whole. Basic distinctive description is supranational activity, that renders the quality affecting all processes, what be going on in countries their placing foremost economic and political; that creates and manages over – or non-state, over- or international connections and relations.

Multinational corporations are the «load carrying structure» of all modern world economy. They are active participants of forming of single political space of cooperation and interpenetration, countries, people, national economies. The activity is assist elimination of borders between an economy and politics, between the domestic and external policy of the states. In modern terms, when the role of non-state actors of worldwide policy becomes more shown in a scientific turn the concept of global political economy, underlining the necessity of study of global politicians-economic processes, is actively entered also.

KEYWORDS:

are transnational campaigns, transnational institutes, globalization, transnational capital, economic expansion, global competition, geopolitical opposition

RÉSUMÉ

O aktualności artykułu decyduje rosnąca rola korporacji międzynarodowych w polityce światowej i stosunkach międzynarodowych. Ich znaczenie polityczne dla wspólnoty światowej stale wzrasta w porównaniu z wiekiem minionym. Globalizacja, jako podstawowy trend postępu ludzkości, wychodzi poza gospodarkę narodową, wytycza kierunek działania na arenie światowej.

Coraz więcej wydarzeń na arenie międzynarodowej kojarzy się z działalnością transnarodowych korporacji (TNK). Biorą one czynny udział w polityce światowej, wpływając oczywiście na całość stosunków międzynarodowych. Przy ich bezpośrednim lub okolicznościowym udziale odbywają się procesy wzajemnego przenikania się globalnych struktur w ogólnym systemie funkcjonowania światowej wspólnoty.

Transnarodowe korporacje dołączają do polityki światowej tak za pośrednictwem krajów rejestracji, jak również samodzielnej pozapaństwowej struktury. Potężniejsze TNK występują w postaci rzekomo komercyjno-politycznej, prowadząc

swoją własną politykę zewnętrzną oraz własną dyplomację. TNK to dość skomplikowane i stale zmieniające się zjawisko w systemie światowych gospodarczych układów, wymagających stałej uwagi, badania i kontroli międzynarodowej. Aktywna inwestycyjna, produkcyjna i komercyjna działalność TNK pozwala im pełnić funkcję regulatora międzynarodowej produkcji i jej podziału.

Główna cecha TNK to globalność operacji. Ich potencjał jest w pełni porównywalny z gospodarką światową. Ich działalność ma charakter nadpaństwowy, co wpływa na procesy społecznego rozwoju w krajach, przede wszystkim w dziedzinie gospodarki i polityki.

Transnarodowe korporacje są „konstrukcją niosącą” całej współczesnej gospodarki światowej. Swoją działalnością TNK wpływają na ścieranie się gospodarki i polityki oraz wewnętrzną politykę krajów.

SŁOWA KLUCZOWE:

TNK, TNI, globalizacja, kapitał transnarodowy, ekspansja gospodarcza, globalna konkurencja, przeciwstawianie geopolityczne

Ulica Waśniewskiego nocą